

המתאוננים

וַיְהִי הָעַם כַּמְתְּאוֹנְנִים רַע בְּאֲזְנֵי ה' וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמַּחֲנֶה: וַיִּצְעַק הָעַם אֶל מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־ה' וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ: וַיִּקְרָא שְׁמֵי־הַמָּקוֹם הַהוּא תִּבְעָרָה כִּי־בְעָרָה בָּם אֵשׁ ה': (במדבר יא א-ג)¹

מסכת שבת דף קטו עמוד ב – נפילה שנייה

תנו רבנן: "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה" (במדבר י לה) - פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה,² לומר שאין זה מקומה ... דתניא: "רבן שמעון בן גמליאל אומר: עתידה פרשה זו שתיעקר מכאן ותכתב במקומה. ולמה כתבה כאן - כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה". פורענות שנייה מאי היא? – "ויהי העם כמתאוננים" (במדבר יא א). פורענות ראשונה – "ויסעו מהר ה'" (במדבר י לג); ואמר רבי חמא ברבי חנינא: שסרו מאחרי ה'. והיכן מקומה? - אמר רב אשי: בדגלים.³

מסכת סופרים פרק ו – ספר בפני עצמו?

הלכה א: הכותב צריך לעשות שיפור בפתיחה של ויהי בנסוע הארון, מלמעלן ומלמטון, שהוא ספר בפני עצמו.⁴ ויש אומרים שמקומו בנסיעת דגלים. **הלכה ב:** הכותב צריך לעשות שיפור בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים, מלמעלן ומלמטון, שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומרים שמקומו בנסיעת דגלים.⁵

ספרי במדבר פסקא פד – מתלבטים ומתרעמים על המסע לארץ

... "ויהי העם כמתאוננים". משל למה הדבר דומה? לבני אדם שאמרו למלך: הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו. הגיע לעכו הלך לו לצור. הגיע לצור הלך לו לצידון. הגיע לצידון הלך לו לבירי. הגיע לבירי הלך לו לאנטוכיה. הגיע לאנטוכיה, התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו. והמלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו.⁶ כך הלכה שכינה בו ביום שלושים וששה מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ. התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו.⁷ והמקום צריך להתרעם עליהם שבשבילם הילכה שכינה בו ביום שלושים וששה מילין כדי שיכנסו ישראל לארץ.⁸

¹ לאחר הפתיחה החגיגית של ספר במדבר: מפקד, דגלים, מחנות, חצוצרות, על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, ויהי בנסוע הארון, נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם, באה בתחילת פרק יא נפילה גדולה שנמשכת לאורך כל הספר. חטא המרגלים שבפרשת שלח לך וכן שאר הנפילות שבספר במדבר, יסודותם ושורשם בפרשתנו (ואולי אף קודם לה). וכבר עמדנו על רצף נפילות ספר במדבר, שהוא גם רצף הנפילות של הנהגת משה ואהרן, בדברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס.

² שני הסימניות הן שתי נ"ן הפוכה גדולה שנכתבות לפני ואחרי שני הפסוקים של: "ויהי בנסוע הארון .. וינסו משנאיד מפניך".
³ אם חשבנו שפרשת המתאוננים היא הנפילה שלאחר "ויהי בנסוע הארון", בא מדרש זה ואומר שהנפילה ("הפורענות") התחילה עוד קודם לכן, ופרשת "ויהי בנסוע הארון", שמקומה הטבעי הוא במסע הדגלים (למשל בפרק י פסוקים יא-כח, לפני פסוק כא, או עוד קודם לכן בפרק ב בין פסוק יז לפסוק יח, שם היא יכולה להיכנס בשופ), נעתקה למקומה הנוכחי על מנת להפסיק בין פורענות ופורענות (ויצרה [שבעה ספרי תורה](#), ראו להלן). הפורענות השנייה היא פרשת המתאוננים והפורענות הראשונה היא נסיעתם הבהולה של עם ישראל מהר סיני "כתינוק הבורח מבית הספר. אמרו: שמא ירבה ויתן לנו מצות" (רמב"ן במדבר י לה ע"פ המדרשים). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשה זו. יוצא איפוא, ש"המתאוננים" איננו התחלת הנפילה וכבר קדמה לה נפילה אחרת. אבל פשוטו של מקרא איננו כך, ואנו מבקשים להבין מה קרה שם "במתאוננים".

⁴ שיפור הוא שופר, בארמית. הכוונה היא למה שאנו קוראים נוג"ן הפוכות. אצלם זה היה צורת של שופר – שמשמש כסוגריים כמקובל היום. תודה לפרופ' שלמה נאה על ההסבר.

⁵ בספרי התורה שלנו מתקיימת הלכה א, אבל לא ב. ועל"פ למדנו שוב על הדמיון והקשר בין שתי הפרשות הקטנות והצמודות האלה. לדעה אחת, הן מהוות 'ספר בפני עצמו' (ראו דברינו [שבעה ספרי תורה](#) בפרשה זו). אבל לדעה אחרת, מקומן הטבעי הוא בתוך תיאור מסע הדגלים והמחנות. ניחא "ויהי בנסוע הארון" כפי שציינו בהערה 3 לעיל, אבל "ויהי העם כמתאוננים"? כבר בתחילת מסע המחנות? כבר בתחילת ספר במדבר? לא היה רגע אחד של נחת?

⁶ המלך מלווה את נתיניו מעיר לעיר ובכך "פותח להם דלתות" בכל מקום שהם מגיעים אליו ומקל על דרכם. אבל מאידך, גם מאיץ את מסעם ולא נותן להם לנוח. וכל זה במטרה להגיע כמה שיותר מהר ליעד הסופי. אנטיוכיה במשל, ארץ ישראל בנמשל. אבל הנתינים לא מעריכים ליווי זה ומתלוננים.

⁷ ובמקבילה בספרי זוטא פרק י פסוק לג: "משנתיגעו, אמרו: הוגעתנו וטירפתנו". השורש לב"ט הוא יגיעה או טורח. בימינו בעיקר יגיעה מחשבתית של מי שמתחבט (מתלבט) ולא יכול להחליט, אבל במקור, יגיעה וטורח פיסיים. ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דעמלק פרשה ב: "חביבה היא ראייתו של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה, שבאברהם לא לבטוהו ובמשה לבטוהו". ופירוש רש"י במשלי י ח: "ואויל שפתים ילבט – לשון יגיעה" שמסתמך על מדרש ספרי הנ"ל.

⁸ "המתאוננים" התלוננו על המסע הזריז והמהיר לארץ ישראל. יש כאן לכאורה חזרה על תחילת פרשת בשלח: "וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דָּרֶךְ אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא". אלא שאז העם לא היה מוכן לכניסה מיידית לארץ הכרוכה מן הסתם גם במלחמה, אבל כעת, לאחר

רשב"ם על הפסוק – טורח הדרך

כמתאוננים – מצטערים מטורח הדרך.⁹

רמב"ן במדבר פרק יא א – איך נחיה במדבר הזה?

ויהי העם כמתאוננים - אמר ר' אברהם: מגזרת אָן... שדברו דברי און. ואיננו נכון, כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות? והנכון בעיני, כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון, היו מצטערים בעצמם לאמר: מה נעשה, ואיך נחיה במדבר הזה, ומה נאכל ומה נשתה, ואיך נסבול העמל והעינוי ומתי נצא ממנו, מלשון "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" (איכה ג ט), שהוא לשון כואב ומצטער על עצמו... ואמר "כמתאוננים", כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים. והיה רע בעיני ה', שהיה להם ללכת אחרינו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם, והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על עניינם.¹⁰

דעת זקנים מבעלי התוספות במדבר יא א - מתאבלים

"ויהי העם כמתאוננים". כאוננים על המת ומתאבלים על מה שהיה הקדוש ברוך הוא רוצה להכניסן לארץ, כי היו קטני אמנה ודואגין מן המלחמה.¹¹

חזקוני במדבר ט א פרשת בהעלותך – הקשר עם מצוות הפסח

פירש"י: פרשה זו שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא עשו אלא פסח זו בלבד. ואם תאמר: אי זה גנות הוא? הרי בפרשת בא תלה הכתוב מצות פסח בביאתן לארץ.¹² אלא יש לומר גנות הוא להם שאם לא חטאו במתאוננים היו נכנסים לארץ באותו אייר, כדכתיב: "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' ויאמר משה לחובב נוסעים אנחנו אל המקום וגו' " ופרש"י "מיד עד שלשה ימים אנו נכנסים לארץ וכו' ", והיו עושים פסחיהם בארץ.¹³ ועכשיו שחטאו עשו שם חודש, כדכתיב: "לא יום אחד תאכלו וגו' עד חדש ימים".¹⁴

מתן תורה, הקמת המשכן, מפקד העם וארגון הדגלים והמחנות, נראה שהכל מוכן ומזומן לכניסה לארץ ואין עוד טעם להשתהות ולחכות. מדרש זה אכן מחבר את פרשת המתאוננים עם התיאור הסגוני של מסע הדגלים ומציג אותה כניגוד ונפילה. כגודל המוכנות והציפייה, כן גודל הפורענות והאכזבה. ובהיבט זה, המתאוננים אינם רק מבוא לחטא המרגלים שבפרשה הבאה, אלא פתיחה למסר הקשה של ספר במדבר כולו, המקפל בתוכו שלושים ושמונה שנות נדודים במדבר. שלושים ושמונה שנים מתחנה לתחנה כנגד "שלושים וששה מילין כדי שיכנסו ישראל לארץ".

⁹ לא כמו במדרש שהלכו ביום אחד 36 מיל, אלא כמו שמפרש רשב"ם כמה פסוקים קודם, במדבר י לג: "דרך שלושת ימים לתור להם מנוחה – הלכו עד שלושת ימים, שלא חנו עד סוף שלושה ומפני טורח הדרך: ויהי העם כמתאוננים". בדומה לכך מפרש גם ספורנו, ומוסיף: "כמתאוננים - על טורח הדרך. לא מתאוננים בלבם באמת, כי לא היתה אצלם שום סיבה ראויה לזה שיתאוננו, אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות". מה שנקרא בימינו: קטרו ("מה, כבר אסור גם לקטרו?").

¹⁰ לא טורח חד פעמי של מסע מהיר וזריז לארץ ישראל, אלא הכרה שהמסע "ויסעו מהר ה' " - הוא הפורענות הראשונה אליבא דשיטת רמב"ן (בפרושו לבמדבר י לה עפ"י המדרשים, ראו הערה 2 לעיל) – הופך כעת למשא ולפורענות השנייה של הבנה שההליכה במדבר היא דבר קשה ומסוכן. ראו דברי התורה עצמה בדברים ח טו על המדבר "הַגְדֵל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׁרָף וְעַקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵיךְ מֵיִם" וכן בשירת האזינו: "בארץ מדבר בתוהו ילל ישימון" והמדרשים על פסוקים אלה. אחר כך ובראייה לאחור, יבוא ירמיהו הנביא וישבח את כנסת ישראל: "לְכַתְּבָה אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיהו ב ב, דברינו [חסד נעורים](#) בפרשת מטות), אבל בתחילת הדרך ובמהלכה לא נראו הדברים כך. התינוק (התלמיד) שמיהר לברוח מבית הספר שמא יקבל עוד ועוד עבודות ושיעורי בית, מגלה שהרחוב מחוץ לבית הספר מסוכן וקשה. אפשר להבין ללב עם שעשה דרך כה מהירה ומהפכנית בפחות משנה וחצי.

¹¹ בפירושים לעיל ראינו הרחבה של מוטיב טורח הדרך שבמדרש ספרי: "התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו" וכאן יש הרחבה של הקשר לארץ ישראל: "שבשבילם הילכה שכינה בו ביום שלושים וששה מילין כדי שיכנסו ישראל לארץ". כל ההכנות של תחילת ספר במדבר הן לצורך המסע לארץ המובטחת. ועל זה בדיוק התלוננו (התאבלו!) המתאוננים. החידוש של בעלי התוספות, מתלמידי רש"י, הוא: לא שבגלל חטא המתאוננים לא נכנסו לארץ, אלא שעצם החטא היה המאסה בארץ והדאגה מהמלחמה עליה. בכך, שוב מתקשר חטא המתאוננים עם חטא המרגלים שבפרשה הבאה ומקדים אותו.

¹² ולכן לא היו מצווים לעשות את הפסח בשנות המדבר. כבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [פסח מצוה התלויה בארץ](#) וכאן נתמקד בנוגע לעניינינו – המתאוננים.

¹³ כדן פסח שני שהרי במועד פסח בניסן היו בדרך רחוקה. ובדומה לפסח שני/ראשון שנעשה בימי חסדיהו.

¹⁴ ומשם החלה כל ההתדרדות: "באו לחצרות ועשו שם שבעת ימים להסגר מרים ושלחו המרגלים שעל ידם נגזר עליהם להיות במדבר ארבעים שנה וזהו הגנות". פירוש רש"י שחזקוני מסתמך עליו נמצא בפרק י פסוק כט בדברי משה ליתרו: "נוסעים אנחנו אל המקום - מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ, שבמסע זה הראשון נסעו על מנת להיכנס לארץ ישראל, אלא שחטאו במתאוננים". כוונת רש"י בפשטות היא, שמיד לאחר הפסח הראשון שעשו בני ישראל במדבר (שהיה גם מיועד להיות האחרון והחד-פעמי במדבר), היו מיועדים בני ישראל ללכת ישירות לארץ. אבל לא טעינו בדברי חזקוני, נראה שהוא הולך צעד אחד גדול קדימה (או שמא אחורה) שאילולי חטא המתאוננים היו עושים כבר את פסח דורות הראשון בארץ! וכדבריו: "גנות הוא להם שאם לא חטאו במתאוננים היו נכנסים לארץ באותו אייר והיו עושים פסחיהם בארץ ועכשיו שחטאו עשו שם חודש". כך אולי ניתן להבין בפירוש תוספות מסכת קידושין דף לז עמוד ב "הואיל", ראו שם ובדברינו [פסח מצוה התלויה בארץ](#). וגם אם נסחפנו בדברי

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא פה – מבקשים עלילה¹⁵

"ויהי העם כמתאוננים", אין "ויהי" אלא שהיה להם דבר מתחילה. מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלוקלם הראשון.¹⁶ "ויהי העם", אין העם אלא הרשעים, שנאמר: "מה אעשה לעם הזה" (שמות יז ד), "עד אנה ינאצוני העם הזה" (במדבר יד יא), "העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי" (ירמיה יג ו) ... וכשהוא קורא "עמיי", אין "עמיי" אלא כשרים, שנאמר: "שלח עמי ויעבדוני" (שמות ח טז), "עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה ביי" (מיכה ו ג), "עמי זכר נא מה יעץ בלק" (שם ה).¹⁷

"כמתאוננים", אין מתאוננים אלא מתרעמים. מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. שכן הוא אומר ביורם בן אחאב: "כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא ליי" (מלכים ב ה ז). וכן הוא אומר בשמשון: "כי תואנה הוא מבקש מפלישתים" (שופטים יד ד). ר' אליעזר אומר: אין כמתאוננים אלא כמתלהמים. וכן הוא אומר: "דברי נרגן כמתלהמים" (משלי כו כב), וכן הוא אומר: "ותרגנו באהליכם" (דברים א כז) והם היו כמתלהמים ... ר' יהודה אומר: אין כמתאוננים אלא כמדווים את עצמם, שנאמר: "לא אכלתי באוני ממנו" (דברים כו יד).¹⁸ רבי אומר: "כמתאוננים רע", אין "רע" אלא עבודה זרה, שנאמר: "כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם" (דברים לא כט).¹⁹

"באזני ה'", מלמד שהיו ישראל מתכוונים להשמיע את המקום. היה ר' שמעון אומר: משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מקלל את המלך. היה המלך עובר, אמרו לו: שתוק, שלא ישמע המלך! אמר להם: מי יאמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו? אף ישראל מתכוונים להשמיע למקום.²⁰

איכה רבה פרשה א סימן ג - כמתאוננים

"היתה כאלמנה" (איכה א א), א"ר אבא בר כהנא: הם לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם. הם לא פלשו אחר מדת הדין, שנאמר: "ויהי העם כמתאוננים" (במדבר יא א) – "מתאוננים" אין כתיב כאן, אלא "כמתאוננים". "היו שרי יהודה כמסיגי גבול" (הושע ה ז) – "מסיגי גבול" אין כתיב כאן, אלא "כמסיגי גבול". "כי כפרה סוררה" (הושע ד טז) – "כפרה סוררה" אין כתיב כאן, אלא: "כפרה סוררה". ומדת הדין לא פלשה אחריהם: "היתה כאלמנה" – "אלמנה" אין כתיב כאן, אלא: "כאלמנה", כאשר שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה. "דרך קשתו כאויב" (איכה ב ד) – "אויב" אין כתיב כאן, אלא: "כאויב". "היה ה' כאויב" (שם שם ה) – "אויב" אין כתיב כאן, אלא: "כאויב".²¹

חזקוני, הרי לנו קשר של פרשת המתאוננים גם למצוות הפסח. אילולי התאוננו והשתהו בדרך לארץ, היו מקיימים את מצוות הפסח כבני חורין בארץ.

¹⁵ עשינו אתנחתא בפרשני המקרא ואנחנו חוזרים למדרש ספרי לפסקא הבאה. רש"י בפירושו לפרשתנו הולך בדרכו של מדרש ספרי זה, שאחרי כל ההסברים שראינו, חוזר ומתלבט במהות חטא המתאוננים ואולי לא בכדי בחר רש"י ללכת בדרך זו.

¹⁶ חזרו בני ישראל למשהו שאירע כבר קודם, אך מה הוא?

¹⁷ ודרשה דומה אכן מצויה בפרשת הזנות בשיטים, ראו מדרש תנחומא בלק סימן יז: "ויחל העם לזנות אל בנות מואב - כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא. ויהי העם כמתאוננים". שם, ברור מה עשו ומה הגנאי, (ראו דברינו [שיטים של זנות](#) בפרשת בלק), אבל כאן, אבל מה עשו אותם רשעים? על מה התאוננו?

¹⁸ זה המקור, כך נראה, לפירושים שמתאוננים בא מלשון אונן, היינו מי שאבל על מת קרוב משפחה, כפי שראינו למשל בפירוש בעלי התוספות לעיל.

¹⁹ בסוף הגענו בפשטות לעבודה זרה (וכהצעת אבן עזרא שהובאה בפירוש רמב"ן שדברו דברי אוון). זה מתחבר לאמירה למעלה: "מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום". ואם כך, אז גם לדברי המדרש בתחילתו: "מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלוקלם הראשון". ומהו קלוקל ראשון זה, חטא העגל! אלא שהדברים עדיין קשים. מהיכן צץ כאן חטא העגל? מה עניין עבודה זרה כאן? איך הדבר מתקשר לפרקים הפותחים את ספר במדבר?

²⁰ אחרי כל הניסיונות לעיל להבין על מה ולמה התאוננו בני ישראל, באה דרשה זו ומתמקדת בטון ובצורה ולא בתוכן ובמהות. כאמרה: c'est le ton qui fait la musique. ובאיזה טון! בקולי קולות "שישמע המלך"! הדברים מזכירים שוב את פירוש ספורנו שהבאנו לעיל שהתלונה "הרשמית" של בני ישראל הייתה: "כמתאוננים - על טורח הדרך". אבל באמת: "לא מתאוננים בלבם באמת, כי לא היתה אצלם שום סיבה ראויה לזה שיתאוננו, אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות". ושוב, נראה שדרשה זו קולעת היטב לתקשורת, לקיטורים ולתלונות של ימינו. לא חשוב על מה בדיוק מתלוננים ומה בדיוק הבעיה. חשוב "להשמיע את המקום" בכל מקום ובכל אמצעי תקשורת. ובלבד שנתלונן ונתאונן.

²¹ דווקא ממדרש איכה באה לנו נחמה פורתא וסיגוריה מעט על המתאוננים. הם לא התלוננו ממש, רק התנהגו כמתלוננים, הכ"ף היא כ"ף הדמיון. בני ישראל לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם. ראו פרשן המקרא רד"ק בפירושו לבראשית כה לא שמבין בדיוק הפוך: "מכרה כיום - זו הכ"ף תקרא כף האמת, כמו: כי אותו כהיום תמצאן (שמואל א ט), ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא), לב רשעים כמעט (משלי י כ), כמשיגי גבול (הושע ה) – רוצה לומר (יעקב לעשו): מכירה גמורה תמכרנה לי היום". וכך גם בפירושו לבראשית פרק ב יח: "אעשה לו עזר כנגדו - שיהיה לפניו ולעזרתו תמיד לשרתו, והכף ככ"ף כהיום (שמות לט), כמשיגי גבול (הושע ה'), כמתאוננים (במדבר יא ב) והדומים להם, שהם לאמת הדבר ולחזקו". כ"ף הדגש והחיזוק ולא הדמיון. אבל ילקוט שמעוני בפרשתנו פרשת בהעלותך רמז תשלב, חוזר והולך בדרכו של מדרש איכה רבה ומסנגר על המתאוננים: "ויהי העם כמתאוננים - מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה. אילו אמר הכתוב ויהי העם מתאוננים, לא היה להם סליחה, אלא

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ה משנה ד – המתאוננים אינם המתאווים

ואמנם עשרה נסיונות שניסו אבותינו את המקום - הרי כולם כתובים גם כן.²² הראשון - על ים סוף ... והשני - במרה ... והשלישי - במדבר סין ... והרביעי - מרותם בהנחת המן לבוקר ... והחמישי - מרותם בבקשם אותו ביום השבת ... והשישי - ברפידים, על המים ... והשביעי - בחורב, במעשה העגל. והשמיני - בתבערה, בעוררם במקום ההוא ספק באמיתות ובמרדם, והוא אומר: "ויהי העם כמתאוננים" וכו'. והתשיעי - בקברות התאווה, בבקשת הבשר, אמר: "והאספסוף" וכו'. והעשירי - במדבר פארן, במעשה המרגלים, ושם נאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב).²³

ויקרא רבה יח ד, פרשת מצורע – המתאוננים הפכו למתאווים

תני ר' שמעון בן יוחאי: בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", באותה שעה לא היה בהן זב ומצורע ולא חיגרין ולא סומים ולא אילמים ולא חרשים ולא שוטים. על אותה שעה הוא אומר: "כולך יפה רעיתי ומום אין בך" (שיר השירים ד). וכיון שחטאו, לא עברו ימים קלים עד שנמצאו בהן זבין ומצורעים, על אותה שעה הוא אומר: "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב" (במדבר ה). מהיכן נתחייבו ישראל בזיבות וצרעת? ... רבי יהודה בר רבי סימון אמר: ממתאוננים, שנאמר: "עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא" (במדבר יא). מהו "לזרא"? ר' הונא: לזורנא ולבוטנא.²⁴

במדבר רבה טו כד – הזקנים של מתן תורה מתו במתאוננים

"אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" (במדבר י טז) - וכי לא היה להם זקנים קודם לכן? והכתיב בהר סיני: "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל" (שמות כד ט) והפרשה הזו אח"כ היתה.²⁵ והיכן היו הזקנים? אלא בשעה שבאו ישראל לאותן הדברים: "ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה'", נשרפו כולם באותה שעה.²⁶

כמתאוננים. כיצא בדבר אתה אומר: אילו אמר סדום היינו, לא היתה להם סליחה, אלא: כסדום היינו. כיצא בדבר כטומאת הנדה, כיצא בדבר היתה כאלמנה, אילו אמר היתה אלמנה לא היתה להם סליחה, אלא לא אמר אלא כאלמנה". והוא ממשיך שם בדוגמאות רבות נוספות. נראה שמחלוקת זו בין כ"ף הדמיון שהיא רכה וכ"ף האמת והחזיקו שהיא קשה, נמשכת עד ימינו ואין לדעת מתי צעירנו אומרים "כאילו" שהוא כזה בערך ומתי זה "כאילו" ממש ככה.

²² המשנה במסכת אבות פרק ה משנה ד אומרת: " ... עשרה נסיונות נסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר שנאמר (במדבר י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי", אבל היא לא מונה אותן. את זה עושים פרשני המשנה רמב"ם וברטנורא וכן הוא באבות דרבי נתן במספר מקומות: נוסח א פרק ט, שם פרק לד, נוסח ב פרק לח, בשונה מהרשימה שהרמב"ם נותן כאן.

²³ בפירוש ברטנורא למשנה שם המניה קצת אחרת, אבל גם הוא מסכים שהמתאוננים והמתאווים, אשר נזכרים בהמשך הפרשה בפסוק ד: "והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וכו'", הם שני עניינים שונים. כך גם באבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח: " ... ואחד בתבערה ואחד במסה ואחד בקברות התאווה וכו'", המסתמך על פסוק ברור בדברים ט כב: "וְבַתְּעֵרָה וּבְמִסָּה וּבְקִבְרֵי הַתְּאוּה מְקַצְפִּים הָיִיתָם אֶת־ה'", היינו שמדובר במקומות ואירועים שונים. כך גם במדרש אגדה (בובר): "ובתבערה. כמה דתימר ויהי העם כמתאוננים רע (במדבר יא א): ובמסה. שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז ז): ובקברות התאווה. שנאמר: וישבו ויבכו גם בני ישראל (במדבר יד ד)". וכך גם משמע מתיאור מאורעות בני ישראל במדבר בתהלים פרק עח. ראו פירוש רד"ק שם על פסוק כא: "והנכון בעיני עוד כי זה הפסוק כולל שני דברים, דבר תבערה ודבר קברות התאווה, ושניהם מקום אחד הוא אלא שעל מעשה הראשון שהיו מתאוננים רע בעיני ה' ובערה במ אש ה' קרא אותו תבערה. ועל מעשה השני שהתאוו תאוה ומתו המתאווים, קרא אותו קברות התאווה". וכבר הרחבנו לדון **בעשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום** בפרשת שלח לך הסמוכה.

²⁴ הן מחלות ונגעים הבאים מעודף אוכל! הרי בפירוש שהמתאוננים והמתאווים היו עניין אחד או לפחות המשך ישיר. וכך גם משתמע ממדרש במדבר רבה טו כד הסמוך (ראו במקור במלואו, אנחנו הבאנו רק את התחלת המדרש) ובדברים רבה א י שדן מתי כבר לא יכל משה לשאת במשא הציבור ומביא את שיטת ר' חייא: " בעת מתאוננים, שנאמר (במדבר יא) לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה ... האנכי הרייתי וגו' ". כך גם בפירוש רשב"ם לדברים א ב שאומר: " ... ואחר כך הולך ומספר האיך באו למדבר פארן שבתוך כך ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום קברות התאווה". וכך משתמע גם מפירוש אבן עזרא לבמדבר יא א: "ויהי העם - נסמכה זו הפרשה, כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאווה, והנה ספר מה שאירע שם. כמתאוננים - מגזרת און וכו' ". גם כלי יקר מצטרף לסיעה זו, בפירושו לפסוק, ואלה דבריו: "ויהי העם כמתאוננים וגו'. לא מצינו מפורש במקרא מהו אנינות זה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. אך מאחר שמצינו שתי תלונות מפורשים במקרא, האחת זכרנו את הדגה וכו', השניה בוכה למשפחותיו על עסקי עריות וכו', אם כן ודאי כל הפרשה מדברת מענין אחד והכל היתה תלונה אחת ומקורה מן פרשת ויהי בנסוע והוא סוד נר"ן הפוכה שבסוף הפרשה ובמלת כמתאוננים". לשיטה זו, נראה שכל ההסברים של "כמתאוננים" מקופלים בתוך "התאוו תאוה" ואין צורך לחפש הסברים מיוחדים. ברוח תאוה זה לאוכל "חינם", מוסיפים חז"ל גם את תלונתם ובכיים של בני ישראל על שנאסרו להם קרובי משפחה, היינו, איסורי עריות (יומא עה ע"א, ירושלמי תענית ד ד, ספרי במדבר פיסקא צ). ואנחנו התמקדנו בשיטה שהמתאוננים היא פרשה בפני עצמה וניסינו להבין מה הייתה תלונתם.

²⁵ "הפרשה הזו", מה שמסופר בפרשתנו, בהכרח היה לאחר מה שמסופר בפרשת משפטים, ספר שמות. אז לאן נעלמו הזקנים של ספר שמות (לא רק אלה שבמעמד הר סיני, אלא גם אלה שהיו במצרים). ועל מינוי הזקנים בפרשה זו, הם הסנהדרין הראשון, ראו דבריו **קול אחד וקולות רבים** בפרשה זו.

²⁶ שכתוב "ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה" ודורשים חז"ל "במוקצים שבהם, בגדולים שבהם" (ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא פה) ובמדרש תנחומא: "בקצינים שבמחנה" ובדומה לדרשות על הפסוק בשמות כב ה: "כי תצא אש ומצאה קוצים", שהצדיקים ומנהיגי הדור נפגעים תחילה. מדרש במדבר רבה ממשיך שם בגנות הזקנים שבדומה לנדב ואביהוא חטאו כשחזו כאשר

שבת שלום
מחלקי המים

"הקלו ראשם בעלותם להר סיני, כשראו את השכינה: ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו" ועונשם נדחה עד לכאן. אפשר להחמיר עוד עם הזקנים, עפ"י המדרשים שכשמשה בא לשליחותו לפרעה הוא מכנס את הזקנים ואלה נשמטים אח"כ ומשאירים אותו לבד בעימות עם פרעה (שמות רבה ה יד, רש"י שמות ה א). אבל לעניינינו, נראה שהסיבה העיקרית היא לאחר "המתאוננים" יש צורך בהנהגה מחודשת. ריבוי תלונות וקיטורים גורמים לצורך בהחלפת ההנהגה, והדברים נוגעים בעקיפין גם למשה ואהרון שכפי שציינו בתחילת הדף. מכאן מתחילה גם הירידה שלהם, כפי שעמדנו בדברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס.